

La casa, vella i d'aire sever, sembla dominar totes les altres, més humils, en el carrer estret, mal empedrat, i tortuós, d'aquest poble aragonès on hem arribat. Damunt l'alta portalada en arc hi ha un escut nobiliari i una data: 1779. L'entrada és gran, ampla, fresca, una mica ombri-vola. A l'esquerra hi ha una escala de pedra amb barana de fusta bellament esculpida que dona accés als dos pisos de la casa. Sota l'escala, un petit estable, domini d'un ase gris —un gris de cendra tacat de blanc al ventre— que, de tant en tant, dreça les orelles, esguarda la porta amb els grans ulls d'humida mirada i llança un bram confiat i alegre. Al fons de l'entrada, una reixa, també de fusta, deixa veure un jardinet tot nevat de gessamins i travessat, al migdia, per l'espasa d'un raig de sol. A la dreta hi ha uns sacs de gra: blat, moresco, ordi. Tota l'entrada—ací en diuen «el zaguán»— fa una forta, una aspra olor de blat, de segó, de garrofes, d'alfals. Aquesta olor s'escampa per la casa, endolcida per la de pomes i espigol que hom posa entre la roba en els grans armaris.

El menjador té un balcó que s'obre al jardí, del qual es veuen les branques altes del gessamí i d'un llimoner, les llimoneres del qual ara comencen a groguejar. Al saló hi ha dos balcons que reben la llum opaca i freda del carreró, i està amoblat amb una calaixera, un sofà, unes cadires d'estil isabelí. Les cadires i el sofà hom les ha enfundades amb aquestes fundes d'un blanc d'os que semblen talment el dol que hom posa a les cadires. A les parets uns vells gravats representant escenes de la Revolució francesa

i el retrat d'un senyor d'uns quaranta anys, en el rostre del qual, allargat per una barba aguda, hi ha una expressió de noblesa, de bondat, d'intel·ligència. Hi ha un altre saló, de dimensions més reduïdes, més recollit, més íntim, en el qual —hom veu fàcilment que hi ha passat la vesània de la revolta— tan sols ha quedat una butaca, una taula-escritori, un armari-llibreria.

—Ací—ens diu la senyora de la casa, una doneta vella i pàl·lida i vestida de negre— ell guardava els seus llibres i unes pedres estranyes que semblaven petxines i cargols.

I afegeix, amb la veu nuada per una emoció intensa:

—Vingui, vingui... Només vàrem poder salvar això.

I, havent passat a l'altre saló, obre el calaix d'una ventrada calaixera i en treu quatre o cinc fòssils i un llibre: els «Diàlegs», de Joan Lluís Vi-

ves, en una antiga edició relligada en pergami.

Aquest llibre formava part de la biblioteca d'ell. I n'hi havia molts més: mil dos mil. «Ell» fou el germà de la senyora, d'aquesta bona velle-ta menuda i vestida de negre. En morir els pares, la senyora s'imposà el deure de no prendre estat fins que el germà trobés una noia com cal per a dur-la a casa i perpetuar el nom de la família. «Ell», però—hom diu que a causa d'un desgany o una pena d'amor—no volgué parlar ni que li parlessin de casori. —Que no estem bé? Que no anem bé així— deia.

I els dos germans visqueren i envelliren junts. Si no eren rics, tenien un bon passament que els permetia el goig de poder ajudar els pobres del poble: la mare que s'ha quedat sola perquè el fill és «a servir el rei»; la partera que, per misèria fisiològica, no pot alletar l'infant; l'esposa que no té un centim a casa perquè l'home fa temps que no li treballa, l'obrer del camp que ha caigut a mans de la usura... Naturalment ell mai no deixava els diners fent signar papers i compromisos. Si els hi tornaven bé. I si no els hi tornaven, també. De més a més, posseïa la difícilíssima ciència de saber afavorir sense humiliar, de saber donar unes monedes sense ofendre i fent-se perdo-

nar el que per al pobre sempre, o gairebé sempre, és un delictes: la riquesa.

Molts rics del poble, tarats per una política de baix materialisme, incultes i grollers, el tenien per un il·luminat, per un ésser absurd, per un home que no tocava de peus a terra... I l'esguardaven amb menyspreu i amb una llàstima irònica de la mà foradada.

Els pobres, en canvi, el veneraven.

«Ell», ànima simple i pura, creia que no mereixia ni l'actitud dels uns ni el sentiment dels altres: ni el menyspreu dels que es creïen senyors perquè tenien diners, ignorant que la riquesa no és, com el senyoriu, una superioritat espiritual ni la veneració dels humils. I seguí, un xic absent de tot el que l'envoltava, una vida quieta, silenciosa, pulcra: el passeig als afores del poble cada tarda, a primera hora a l'hivern i a l'hora dolça del morir del dia a l'estiu; alguna visita a les cases més necessitades; un xic de conversa amb el farmacèutic; la germana; els llibres.

Es vanava que a la casa no hi hagués armes de cap mena. I es vanava que tan sols hi hagués llibres.

—Si l'home—deia— fos més afecionat als llibres que a les armes la vida seria molt més civilitzada que no és ara.

Quan vingué la República, molts

rics del poble, falsos senyors, s'escandalitzaren i s'indignaren. La República els semblava una injúria personal i heus aquí perquè la seva indignació resultava bon xic còmica. Començaren a conspirar, a boicotejar i, com que de fet encara eren els més forts, sembraren el recel i l'odi. El 6 d'octubre, malgrat que en aquestes terres feudals no passés res, tingueren una alegria: la de veure triomfar un Govern que els feia somniar el retorn al passat.

«Ell», l'home que havia viscut en aquesta casa, saludà la República amb aquestes paraules:

—Tal vegada aporti un xic més de comprensió, un xic més d'intel·ligència al nostre viure.

El 6 d'octubre, en lloc d'alegrar-se, sospirà:

—No és, encara, la comprensió. No és, encara, la intel·ligència.

La victòria del poble, el 16 de febrer, revifà els odis d'aquells que, en nom de l'ordre, començaven una política de desordre, d'arbitrarietat, d'intemperància. La vida al poble esdevingué, com en la majoria dels pobles d'Espanya, gairebé impossible. El caporal de la guàrdia civil i el rector es posaren al costat dels futurs facciosos.

«Ell», l'home dels llibres, l'amo que fou d'aquesta casa que avui m'estatja digué al caporal de la guàrdia civil:

—Jo erec, amic Pérez, que vostè no obra réctament posant-se contra la República que el paga i a la qual ha jurat, o bé ha promès, és igual, fidelitat. I al rector:

—La religió no ha de descendir fins a una mesquina política temporal. Déu no el tenen els rics en exclusiva. Déu més aviat és amb els pobres, amb els tristos, amb els que sofreixen.

Ni l'un ni l'altre no feren cabal de les seves paraules. I augmentaren l'odi, la incomprensió, el malestar. I el 19 de juliol la gent que es deia d'ordre sembrava l'aire de trets i regava els carrers amb sang.

Ell, molt pàl·lid, amb una tristesa profunda, volgué intervenir, posar pau, acabar la tragèdia tot just iniciada. Eixí al carrer, s'interposà entre els uns i els altres, clamà desesperadament.

Una bala li travessà el cor.

Hi ha un gran, un llarg, un feixuc silenci. Aquesta velle-ta endolada, que s'ha quedat sola, sola amb el record del germà, plora desconhortadament. I amb la veu plena de llàgrimes, diu:

—Si l'haguessin cregut a ell! Si haguessin estimat més els llibres que les armes!

A fora el sol del migdia dona al paisatge coloracions de mel.

LLUÍS CAPDEVILA